

โอกาสทางสังคม

การพัฒนาสังคม

ปัจจุบันนี้เรากำลังสนใจและทำการศึกษากันคว่ำกันในเรื่องแนวทาง ตลอดจนเป้าหมายและแนวความคิดทางการพัฒนาสังคม จนกระทั่งได้มีลักษณะวิชาการที่ได้มีการศึกษาเป็นเรื่องเป็นราวมากยิ่งขึ้นทุกวัน ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่ามนุษย์เราเมื่อถึงจุดหนึ่งจะเริ่มถามคำถามว่าแท้ที่จริงแล้วเราเกิดมาต้องการสิ่งใดแน่ คำตอบที่ดูเหมือนว่าจะใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุดคือ ทุกคนเกิดมาเพื่อแสวงหาความสุข ความพอใจในการดำรงชีวิตอยู่ ซึ่งลักษณะการดังกล่าวนี้ เราจะเห็นว่าความสุขความพอใจของแต่ละคนนั้นไม่เหมือนกัน อย่างน้อยก็มีความคล้ายคลึงกันในลักษณะการแสวงหาความพึงพอใจในแง่ของส่วนตัว และสภาพการยอมรับของสังคม

เพราะฉะนั้น ดูเสมือนหนึ่งว่าการที่จะทำการพัฒนาสังคมนั้น ดูจะมีความสำคัญอยู่ที่การแสวงหาสภาพการดีที่จะทำให้สังคมสงบสุขเรียบร้อย มีการพยายามสรรหาและเปิดโอกาสทางสังคม ให้แก่สมาชิกของสังคมอย่างเท่าเทียมกันมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ในลักษณะการเช่นนี้ เราจะพบว่าบางกระบวนการนี้อาจจะนำไปสู่ความสำเร็จโดยตรงได้ ส่วนบางวิธีอาจจะเพียงแต่เป็นเครื่องมือเบื้องต้นในการทำการศึกษาต่อไป เพื่อที่จะทำการพัฒนาสังคมเท่านั้น อย่างไรก็ตาม จุดแห่งความสนใจ ณ ที่นี้ เราจะมุ่งที่การเปิดโอกาสทางสังคมให้เท่าเทียมกันของสมาชิกในสังคมหนึ่ง ๆ เท่านั้น ดังนั้นจึงน่าที่จะทำความเข้าใจให้ตรงกันเสียก่อนว่า การที่จะเปิดหรือให้โอกาสทางสังคมนั้นเป็นเช่นใดกันแน่

โอกาสทางสังคม

เป็นที่กล่าวขวัญกันมากกว่า เมื่อมนุษย์เราเกิดมานั้นแท้ที่จริงแล้วมีลักษณะคล้ายคลึงกันตั้งแต่เกิด หรือในบางกรณีเราอาจจะพูดถึงลักษณะก่อนเกิดด้วยซ้ำไปว่า ในโครงร่างทางสรีระหรือสภาพการณ์ทางชีววิทยานั้น มนุษย์มีความคล้ายคลึงกันอย่างมาก จะมีความแตกต่างทางด้านสรีระชั้นมาบ้างก็เป็นเพราะลักษณะของบิคา มารดาที่ถ่ายทอดมายังบุตร ส่วนความรู้สึกรู้สึกนึกคิดและความเจริญก้าวหน้าของสังคมเป็นสิ่งที่สังคมจะเปิดโอกาสให้ เพราะฉะนั้นในที่นี้เราจึงมองหรือพิจารณาโอกาสทางสังคมในความหมายที่ว่าเป็นช่องทางหรือวิธีการที่มนุษย์จะได้รับการส่งเสริมบรมทางสังคม เพื่อให้เป็นสมาชิกที่สมบูรณ์ของสังคมได้ ช่องทางและวิธีการดังกล่าวนี้ อาจจะพบว่าไม่มีความเท่าเทียมกันอยู่ในตัวของมนุษย์แต่ละคนที่เกิดมากล่าวคือในขณะที่มนุษย์กลุ่มหนึ่งได้รับหรือสังคมได้เปิดช่องทางตลอดจนการสรรสร้างวิธีการของมนุษย์ในสังคมแต่ละสังคมให้อย่างกว้างขวาง ในลักษณะหนึ่งขณะหนึ่ง ในขณะที่มนุษย์อีกกลุ่มหนึ่งนั้น จะมีได้มีโอกาสหรือช่องทาง ตลอดจนวิธีการที่จะได้รับการส่งเสริมทางสังคมเพื่อที่จะเป็นสมาชิกอันสมบูรณ์ของสังคมได้

ในที่นี้เราจะมาพิจารณาถึงว่า คำว่า “โอกาส” ว่าจะมีความหมายอย่างไรเพื่อจะได้ทำความเข้าใจได้ตรงกัน

ประการที่ 1 โอกาสที่จะได้รับหรือโอกาสทางสังคมที่จะได้รับในฐานะเป็นมนุษย์คนหนึ่งนั้น โดยปกติเราก็กล่าวได้ว่ามนุษย์ตั้งแต่เกิดมาหรือก่อนเกิดก็น่าจะได้มีโอกาสในการที่จะเกิดมาเท่าเทียมกัน และเมื่อเกิดมาแล้วก็เป็นเรื่องซึ่งจะต้องได้รับการเลี้ยงดูตลอดจนการรักษาสุขภาพอนามัยอย่างพอเพียงกันด้วย

ประการที่ 2 โอกาสทางสังคมมุ่งเน้นในลักษณะของการได้รับการศึกษาเบื้องต้น

ประการที่ 3 โอกาสทางสังคมในการที่จะศึกษาวิชาชีพ เพื่อการทำมาหากินต่อไป ทั้งนี้หมายรวมถึงคำแนะนำในเรื่องเกี่ยวกับวิชาชีพต่าง ๆ เหล่านี้ด้วย

ประการที่ 4 โอกาสทางสังคมในลักษณะที่สามารถเลือกงานที่เหมาะสมกับความรู้ความสามารถที่ตนต้องการจะทำได้

ประการที่ 5 โอกาสทางสังคมที่มนุษย์แต่ละคนจะได้รับการพัฒนาในกิจการงาน ที่ตนกระทำอยู่ ได้รับการยอมรับจากสถานที่ทำงาน ตลอดจนได้มีการเลื่อนขั้น เลื่อนฐานะ การทำงานขึ้นไป

ประการที่ 6 ก็น่าจะเป็นเรื่องของโอกาสทางสังคม ที่สามารถเลื่อนฐานะทางสังคม ตลอดจนเลือกถิ่นฐานที่อยู่ และการยอมรับทางสังคม

สิ่งเหล่านี้ น่าจะเป็นโอกาสทางสังคมที่มนุษย์เกิดมา ได้มีโอกาสจะเสาะแสวงหา เท่าเทียมกัน แต่เป็นที่แน่นอนว่ามนุษย์ทุกคนไม่สามารถจะประสบความสำเร็จในโอกาส ถึงแม้ว่าจะมีความเท่าเทียมกันก็ตาม แต่อย่างไรก็ดี การไม่ได้เปิดโอกาสให้เท่าเทียมกันนั้น อาจมีปัญหาในการพัฒนาสังคมได้ ทั้งในแง่ของกระบวนการและเป้าหมายก็เป็นได้ ในข้อเขียน สั้น ๆ นี้ จึงอยากจะพิจารณาถึงสภาพการที่เป็นอยู่ในลักษณะการทางสังคม ซึ่งอาจจะเอื้ออำนวย ให้มีการพัฒนาสังคมต่อไป หรืออาจจะพบอุปสรรคขัดขวางตั้งแต่เริ่มต้นทีเดียวว่าพัฒนาการทาง สังคมนั้น นอกจากจะไม่แน่นอนว่าจะไปสู่จุดใดแล้ว วิธีการที่จะพัฒนายังจะมีปัญหาในตัวเอง ได้อีกด้วย

สภาพปัญหาในสังคมปัจจุบัน

สิ่งหนึ่งที่เราน่าจะพิจารณาอย่างสมบูรณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมปัจจุบัน เกี่ยวข้องกับสภาพการณ์ของปัญหาในลักษณะของโอกาสทางสังคมที่เป็นอยู่ในสังคมไทยว่า แท้ที่จริงแล้วมีปัญหาประการใดอยู่บ้าง

โอกาสทางสังคมในการได้รับการเลี้ยงดู

ในปัจจุบันนี้ได้มีการพูดกันมากในเรื่องของการวางแผนครอบครัวก็ดี การควบคุม อัตราการเกิดของประชากรก็ดี สิ่งเหล่านี้ในแง่หนึ่งอาจจะเห็นผลที่เป็นผลที่เหมาะสมทีเดียว ในการจำกัดพลเมืองมิให้มีมากเกินไป เพราะว่าทรัพยากรอื่น ๆ ในอันที่จะเอื้ออำนวยความ สะดวกสบายในสังคมนั้นมีอยู่จำกัด หากว่ามนุษย์มีอยู่มากก็ไม่สามารถที่จะแบ่งสรรบรรเทา ทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่นั้น ให้สามารถใช้ได้เพียงพอโดยทั่วหน้ากัน เพราะฉะนั้น แนวความคิด

ในการพยายามที่จะชลอการเกิด ตลอดจนการควบคุมจำนวนพลเมืองโดยการวางแผนครอบครัว นั้น จึงได้รับการสนใจเป็นอันมาก

ในอีกแง่หนึ่งนั้น จะเห็นว่าการควบคุมจำนวนประชากรหรือการวางแผนครอบครัว นั้น เป็นการจำกัดโอกาสทางสังคมประการหนึ่งที่จะห้ามมิให้คนเกิด ซึ่งหากว่าเป็นการยอมรับ การปฏิบัติกันโดยทั่วไปก็จะเป็นค่านิยมประการหนึ่งว่า การมีบุตรมากนั้นมิใช่เป็นสิ่งที่ดีที่พึงปรารถนา แต่เราพิจารณาคูว่าในขณะที่ครอบครัวส่วนหนึ่ง หรือว่าบุคคลส่วนหนึ่งได้เปิดโอกาสอย่างเต็มที่ในอันที่จะให้มนุษย์เกิดมาในขณะที่ยังมีครอบครัวของมนุษย์อีกกลุ่มหนึ่ง พยายามที่จะสกัดกั้นและชลอการเกิดของมนุษย์ ในประเด็นนี้จึงมองเห็นได้ว่า โอกาสแห่งการเกิดของมนุษย์ได้ถูกจำกัด และเป็นความไม่เท่าเทียมกันในการถือกำเนิดของมนุษย์ ซึ่งหากจะมองในแง่ของปัญหาและโอกาสทางสังคมแล้ว มิได้หมายความว่าเรามีได้มีการเปิดโอกาสให้กับมนุษย์ทุกคนที่จะเกิดมาแต่ในทางตรงกันข้ามเราอยากมุ่งเน้นที่การวางแผนครอบครัว การจำกัดพลเมือง ตลอดจนแนวความคิดเรื่องนโยบายประชากร ในอันที่จะสร้างโอกาสทางสังคมอย่างเท่าเทียมกัน โดยที่จะหยุดยั้งมิให้มีการเกิดมากขึ้นจนเกินไป ดังนั้น ประชากรส่วนใหญ่หรือทั้งหมด จึงจำเป็นต้องดำเนินการควบคุมและวางแผนครอบครัวเพื่อให้มีจำนวนประชากรเท่าที่สังคมนั้น ๆ ต้องการโดยถือเป็นการเท่าเทียมกันที่ทุกคนต้องกระทำ

เมื่อมนุษย์ได้เกิดเป็นตัวตนเป็นสิ่งที่มิชีวิตออกมาแล้ว จะเป็นจำนวนเท่าใดก็ตาม สิ่งที่จะพิจารณาคือโอกาสทางสังคมที่จะได้รับการเลี้ยงดูจากผู้ใหญ่หรือผู้ปกครอง ตลอดจนบิดามารดา ในอันที่จะให้เด็กที่เกิดมาใหม่นั้นได้มีสภาพการอันแข็งแรงสมบูรณ์ เพื่อเป็นสมาชิกใหม่ที่ดีของสังคมต่อไป ซึ่งในประเด็นนี้เราจะเห็นอย่างชัดเจนว่า โอกาสที่จะได้รับการเลี้ยงดูอย่างพอเพียงเท่าเทียมกันนั้นเป็นสิ่งที่ห่างไกลกันมากในสภาพการณ์ของสังคมไทยในปัจจุบัน ส่วนหนึ่งของสังคมได้มีการเลี้ยงดูอย่างดีเลิศ หมายถึงว่า เด็กที่ได้รับการดูแลเอาใจใส่ ตามหลักที่จะได้พัฒนาทางกายาร่างกาย ตลอดจนความอบอุ่นทางด้านจิตใจ มีอุปกรณ์เครื่องอำนวยความสะดวกสารพัดอย่าง จากการสรรหาให้โดยผู้ใหญ่ บิดามารดาเพื่อการเลี้ยงดูเด็กอย่างสะดวกสบาย เพื่อสร้างความเจริญเติบโตอย่างเหมาะสมให้กับเด็ก

ส่วนบุคคลอีกหลายประเภทหลายระดับ ได้รับการเลี้ยงดูอย่างไม่พอเพียง ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะฐานะทางครอบครัวของเด็กเหล่านั้น ไม่เอื้ออำนวยให้ได้รับการเลี้ยงดูอย่างดีได้ หรือว่าความเอาใจใส่การเลี้ยงดูไม่เพียงพอ เพราะมีลูกมากเกินไป หรือเพราะความไม่เอาใจใส่ โดยส่วนตัวก็สุดแล้วแต่ สิ่งที่น่าทึ่งก็คือว่าสภาพการณ์เลี้ยงดูเด็กเล็ก ๆ นั้น มีความแตกต่างกันอย่างมาก ตั้งแต่การประคบประหงมอย่างถึงจนกระทั่งถึงบิดามารดาไม่เอาใจใส่เลี้ยงดูเลย ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาทางสังคม ในการเลี้ยงเด็กกำพร้า นั้น เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า ในสถานที่เลี้ยงเด็กกำพร้าทั่วไป เด็กอาจจะได้รับการให้อาหารและอุปกรณ์ในการเล่นบางอย่าง แต่สำหรับความอบอุ่นนั้นเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ที่เด็กจะได้รับเหมือนอย่างที่อยู่ในครอบครัวเช่นเดียวกับเด็กปกติธรรมดาทั่วไป

เพราะฉะนั้น สิ่งที่เราจะเห็นอย่างชัดแจ้งในปัญหาของสังคมไทยเราคือ การเกิดความเหลื่อมล้ำในเรื่องโอกาสที่จะได้รับการเลี้ยงดูตั้งแต่เด็กคลอดออกมาใหม่ ทั้งนี้รวมถึงการรักษาดูแลในเรื่องสุขภาพอนามัย ในครอบครัวชนบทเด็กเล็ก ๆ เกิดมาก็อาจจะเลี้ยงดูตามมีความเกิด ถ้ามีอากาศเจ็บไข้ได้ป่วยก็ใช้ยากลางบ้าน หรืออาจจะเป็นการรักษาที่ใช้วิธีการไม่ถูกต้องเหมาะสม ทั้งนี้เรายังหมายรวมถึงเด็กบางประเภทได้กลายเป็นโรคขาดอาหารตามสถิติที่เคยชี้แจงก็มีประมาณถึง 6 ล้านคน ซึ่งในกรณีเช่นนี้ เราเห็นว่าโอกาสทางสังคมที่จะได้มีการเลี้ยงดูอย่างเท่าเทียมกันนั้น ยังเป็นสิ่งที่ย่างไกลกันมากเหลือเกินในสังคมเรา

เมื่อหันมาพิจารณาดูว่าปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ ได้ก่อให้เกิดสิ่งใดขึ้นมาบ้าง จากการศึกษาเด็กได้รับการเลี้ยงดูอย่างไม่ถูกต้องเหมาะสมหรือว่าขาด ๆ เลี้ยว ๆ อยู่ตลอดเวลาเช่นนี้ จะสร้างความบกพร่องไม่แต่เฉพาะในเรื่องของสรีระของร่างกายเท่านั้น แต่ยังสร้างความผิดปกติหรือต่ำกว่ามาตรฐานทางจิตใจด้วย ฉะนั้นจึงอาจสรุปได้ว่า โอกาสทางสังคมในการได้รับการเลี้ยงดูที่ไม่เท่าเทียมกันในสังคมไทยนั้นเป็นต้นปัญหาเริ่มแรกในอันที่จะก่อปัญหาต่างๆ ที่จะตามมาได้อย่างมาก

โอกาสทางสังคมในการได้รับการศึกษาเบื้องต้น

เมื่อเราพิจารณาดูในขั้นต่อมา เมื่อเด็กพัฒนามาถึงอายุ 3-4 ขวบ สำหรับในชุมชนนครหลวงหรือว่าในเมืองใหญ่ ๆ มีความจำเป็นต้องเข้าโรงเรียนในขณะที่เด็กเล็ก ๆ ในชนบทนั้น

จะต้องเข้ารับการศึกษากฎหมายเมื่ออายุ 6-7 ขวบ ลักษณะของสถานที่เรียนกิติ เนื้อหาของการสอนกิติตลอดจนคุณภาพของครูอาจารย์ที่ทำการสอน เพื่อที่จะทำให้เด็กได้รับการศึกษาในระดับเบื้องต้น มีความแตกต่างกันอย่างมาก จะเห็นได้ชัดว่าในบางโรงเรียนนั้น ผู้ปกครองเพียงบางประเภทเท่านั้นที่สามารถส่งลูกเข้าศึกษาได้ เพราะค่าเล่าเรียน ตลอดจนวิธีการเข้าศึกษาในโรงเรียนนั้น เติบโตด้วยความยากลำบาก เมื่อมีความเหลื่อมล้ำในกรณีโรงเรียนดี ๆ มีน้อยแต่ความต้องการมีมาก จึงเกิดการประทุพติมิชอบในการดำเนินการใด ๆ ก็ตามที่จะให้บุตรธิดาของตนสามารถเรียนในโรงเรียนดังกล่าวได้ จึงแสดงให้เห็นได้ชัดว่าโอกาสทางสังคมในอันที่จะได้รับการศึกษาเบื้องต้นนั้น มีความแตกต่างกันอย่างมากทั้งในลักษณะของโรงเรียน อายุที่จะเข้าเรียน คุณภาพของการเรียนการสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาล ชั้นประถมซึ่งเป็นการศึกษาเบื้องต้นในภาคบังคับ

ได้กล่าวมาแล้วว่า โอกาสทางสังคมในการที่จะได้รับการเลี้ยงดูและการรักษาสุขภาพอนามัยเป็นการสร้างสมเด็กเล็ก ๆ ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ความรู้สึกและแนวความคิด ยิ่งได้มาถูกเน้นย้ำในเรื่องโอกาสทางสังคมในการได้รับการศึกษาเบื้องต้นก็ยิ่งสร้างความแตกต่าง ทั้งในความรู้สึกนึกคิด ตลอดจนการพัฒนาทางด้านร่างกายให้เห็นเด่นชัดมากยิ่งขึ้นอีก ดังนั้นในสภาพปัญหาที่เป็นอยู่ในสังคมไทยแม้เพียงแต่ในลักษณะ 2 ประการนี้ ก็ได้สร้างความแตกต่างในเรื่องของสภาพการณ์ของตัวบุคคลให้เห็นได้อย่างเด่นชัดเสียแล้ว

โอกาสทางสังคมในการศึกษาวิชาชีพ

ในกระบวนการพัฒนาของมนุษย์เมื่อได้ผ่านการศึกษาเบื้องต้นตามที่กฎหมายบังคับแล้ว เราก็จะทราบความจริงว่า เด็กในชนบทหรือในต่างจังหวัดไกล ๆ ส่วนหนึ่งจะต้องหยุดยั้งการศึกษาเพียงช่วงหนึ่ง เพื่อที่จะออกมาช่วยบิดามารดาทำมาหาเลี้ยงชีพ ซึ่งในกรณีนี้เราก็จะพบได้ทันทีว่า โอกาสที่จะได้รับการศึกษาในระดับสูงขึ้นไปได้ถูกบีบคั้นเสียแล้วโดยสภาพของสังคม ส่วนเด็กอีกส่วนหนึ่งนั้น อาจจะโชคดีหรือพุดง่าย ๆ ว่า มีโอกาสทางสังคมดีกว่า คือ ได้ศึกษาต่อไปในระดับมัธยม ซึ่งเป็นการเตรียมตัวในอันที่จะดำเนินการศึกษาวิชาชีพต่อไป การศึกษาในระดับนี้ จำนวนโรงเรียนที่เปิดสอน หรือจำนวนชั้นเรียนที่เปิดสอนนั้น

มีจำนวนน้อยกว่าผู้ที่ต้องการเรียนอย่างมาก ซึ่งข้อเท็จจริงจากตัวเลขที่กล่าวถึงกันทุกปีจะบอกได้ว่า ยังมีบุคคลอีกจำนวนไม่น้อยที่ปรารถนาจะได้รับการศึกษาในระดับมัธยม เพื่อเตรียมรับการศึกษาระดับวิชาชีพต่อไปมิได้มีการมีโอกาสจะเข้าศึกษาได้ ทั้งนี้ไม่นับบุคคลหรือเด็กอีกส่วนหนึ่งที่จำเป็นต้องหยุดยั้งการศึกษาที่ได้ศึกษาเบื้องต้นตามภาคบังคับแล้ว ในการศึกษาในระดับนี้จะพบว่า ได้มีลักษณะของโรงเรียนทั้งในแง่ปริมาณและคุณภาพที่สร้างความแตกต่างลึกซึ้งต่อไปอีกในแง่การเตรียมตัวศึกษาระดับวิชาชีพ กล่าวคือเหมือนนักเรียนได้เรียนสำเร็จชั้นมัธยมในสายธรรมดาแล้ว ก็สามารถออกไปปฏิบัติงานหากว่ามีงานที่จะให้ทำ ส่วนอีกพวกหนึ่งจะต้องทำการศึกษาต่อไปในลักษณะวิชาชีพไม่ว่า จะเป็นสายอาชีวศึกษาหรือในระดับอุดมศึกษาก็ตาม

ในหลายโรงเรียนเมื่อเด็กจะจบมัธยมศึกษา ได้จัดให้มีโครงการให้คำแนะนำว่า ความสามารถของเด็กประกอบกับภูมิหลังพื้นฐานต่าง ๆ ทางด้านการเรียน และความรู้ความสามารถอาจจะทำการศึกษาระดับวิชาชีพในลักษณะใดได้บ้าง เช่น จะเป็นนายแพทย์ หรือทนายความ แต่ว่าโอกาสที่เด็กจะได้รับการแนะนำในลักษณะดังกล่าวนี้ก็มีได้หมายความว่าในทุก ๆ โรงเรียนชั้นมัธยมจะทำได้ เพราะฉะนั้นโอกาสทางสังคมที่จะได้รับการแนะนำก็มีต่างกันไปตามคุณภาพและตามสถานที่ที่ศึกษานั้น ๆ เมื่อได้มีการรับการศึกษาระดับอุดมศึกษาหรือระดับปริญญาตรีก็ตาม วิธีการเข้ารับการศึกษาชั้นนี้ ก็มีได้มีหลักประกันประการใดเลยว่า เขาต้องได้เรียนตามความประสงค์หรือความถนัดตามธรรมชาติ ทั้งนี้ก็เพราะว่า ปริมาณที่นั่งในการเรียนระดับอุดมศึกษาและอาชีวศึกษามีน้อยกว่าจำนวนคน ซึ่งปรารถนาที่จะเข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษาเป็นอย่างมาก

เพราะฉะนั้น ชั้นนี้จึงเป็นการปิดโอกาสสำหรับคนอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งปรารถนาจะเข้าศึกษาแต่ไม่สามารถที่จะสอบผ่านการแข่งขันเข้าไปในสถาบันดังกล่าวเหล่านั้นได้ ซึ่งจุดนี้เองแม้ว่าจะมีโครงการแนะนำให้คำปรึกษาแก่นักเรียนในอันที่จะเรียนวิชาชีพใดต่อไป ก็มีได้หมายความว่า นักเรียนจะสามารถเรียนวิชาชีพเหล่านั้นได้ จึงเป็นสิ่งที่หลายคนอาจมองเป็นของธรรมดาว่า ในเมื่อสถานที่เรียนจำกัด นักเรียน นักศึกษาก็จำเป็นต้องแย่งหรือสอบแข่งขันกันเพื่อที่จะเข้าไปทำการศึกษา แต่ถ้าเรามองในมุมกลับแล้วจะเห็นว่า เป็นวิธีการอันหนึ่งที่สร้างความแตกต่างในเรื่องของโอกาสทางสังคมที่เปิดให้กับประชากรโดยทั่วไปนั่นเอง

โอกาสทางสังคมในการเลือกปฏิบัติงานอาชีพ

ในอีกระดับหนึ่งเมื่อสำเร็จการศึกษาจากอาชีวศึกษาหรืออุดมศึกษาแล้วจะถึงขั้นที่ผู้สำเร็จการศึกษามาปฏิบัติงานอาชีพ ในขั้นตอนนี้โอกาสทางสังคมมิได้เปิดโอกาสให้สามารถเลือกปฏิบัติงานในวิชาที่ตนถนัด หรือในสถานที่ที่ตนชอบอย่างพอเพียง สาเหตุประการหนึ่งก็คือปริมาณงานในตลาดแรงงานหรือตลาดการจ้างงานในปัจจุบันนี้มีจำกัด เพราะฉะนั้นบุคคลซึ่งมีความสามารถและมีพื้นเพการศึกษาอย่างหนึ่ง จำเป็นต้องไปปฏิบัติภารกิจอย่างหนึ่งจึงมีอยู่โดยทั่วไป เพราะมีฉะนั้นแล้วจะกลายเป็นคนว่างงาน ในปัจจุบันยังเห็นได้ชัดว่า มีผู้สำเร็จการศึกษาระดับต่าง ๆ รวมทั้งระดับอาชีวศึกษาและอุดมศึกษา ทั้งในระดับปริญญาตรีและปริญญาโท ไม่สามารถจะสรรหาหรือเสาะหางานทำตามที่เขาเหล่านั้นต้องการได้เสมอไป

เพราะฉะนั้น ในเรื่องของอิสระเสรีภาพในการเลือกงาน อาจจะเป็นสิ่งที่โดดเด่นกว่าความคาดหวังได้ในสังคมปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะโอกาสทางสังคมที่เปิดให้มันมีน้อยมากหรือจนแทบจะไม่มีเลย ความแตกต่างจึงเกิดขึ้น และจะส่งผลกระทบต่อกระบวนการพัฒนาของมนุษย์ในลำดับต่อไปด้วย

โอกาสทางสังคมสำหรับความก้าวหน้าในงาน

ในขั้นของการดำเนินการตามวิชาชีพ ซึ่งอาจจะได้ดำเนินการตามวิชาชีพที่เรียนมาหรืองานตามที่ได้รับราชการจ้างงานไว้แล้ว ไม่ว่าจะเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาระดับใดก็ตาม เมื่อได้รับการจ้างงานเข้าไปทำงานแล้ว โดยธรรมชาติจริงๆ แล้วมนุษย์จำเป็นต้องเสาะแสวงหาการเจริญเติบโต ความก้าวหน้าในงานอาชีพที่ตนปฏิบัติอยู่ โดยได้รับการยอมรับในผลงานที่ตนปฏิบัติอยู่ ตลอดจนการเลื่อนขั้นหรือเลื่อนชั้นต่อ ๆ ไปด้วย ซึ่งสิ่งเหล่านี้เราได้ยินเราได้ฟังอยู่เป็นประจำว่า โอกาสที่จะก้าวหน้าในชีวิตการงานนั้น มิได้เปิดโอกาสให้เท่าเทียมกันสำหรับทุกคนที่ปฏิบัติงานอยู่เลย อาจจะมีการเลือกที่รักมักที่ชัง หรือเกิดความอยุติธรรมบางประการขึ้นในสถานที่ทำงานได้เสมอ ซึ่งเท่ากับว่าโอกาสทางสังคมที่แสดงออกอยู่นั้น มิได้มีเท่าเทียมกันสำหรับมนุษย์ทุกคนที่กำลังทำงานอยู่ด้วยกัน

โอกาสทางสังคมในการสร้างฐานะทางสังคมตลอดจนการเลือกถิ่นฐานที่อยู่

ในประเด็นสุดท้ายที่อยากจะพิจารณาสภาพปัญหาที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้โดยอาจจะเรียกว่า ผลสะท้อนมาจากกรณีที่โอกาสทางสังคมที่เรากล่าวมาแล้วนั้น มีไม่เท่าเทียมกันอย่างมากนั่นเอง จึงทำให้โอกาสทางสังคมในการสร้างฐานะทางสังคม การยอมรับทางสังคม ตลอดจนการเลือกถิ่นฐานที่อยู่ของบุคคลที่อยู่ในสังคมนั้นเป็นไปอย่างจำกัดจำเขี่ยมากยิ่งขึ้น การยอมรับทางสังคมที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ อาจมองที่จุดใดจุดหนึ่ง หรืออาจจะสร้างทางลัดในทางที่คนจะไปสู่ความสำเร็จในชีวิต ให้กับบุคคลบางคนได้ ในขณะที่บางคนพยายามอย่างเหลือเกินในการสร้างฐานะทางสังคมหรือแสวงหาการยอมรับทางสังคมนั้นแต่ไม่เคยมีโอกาสได้รับสิ่งดังกล่าว เพราะเหตุว่า โอกาสที่กระทำนั้นได้ถูกปิดไป หรือมีความเหลื่อมล้ำค่าสูงกันมากเกินไปที่จะไปสู่ความสำเร็จนั้นได้

กล่าวโดยทั่วไปเราจะเห็นได้ว่า สภาพปัญหาที่เป็นอยู่ในสังคมไทยขณะนั้นนั้นเป็นเรื่องของความไม่เท่าเทียมกันในเรื่องโอกาสทางสังคม ซึ่งแน่นอนเราก็อาจจะต้องยอมรับความจริงว่า การที่จะให้มนุษย์ทุกคนเกิดมาแล้วมีโอกาสทุกอย่างเท่าเทียมกันหมดนั้น เป็นสิ่งที่เกินไปไม่ได้ แต่การที่จะสร้างความแตกต่างในเรื่องของโอกาส หรืออย่างเช่นกรณีบางคน บางครอบครัว อาจจะได้รับโอกาสทางสังคมที่เปิดให้มากขึ้นไป ขณะที่บางคนบางครอบครัวมองไม่เห็นหรือว่าไม่มีโอกาสเปิดให้เลย ความแตกต่างอันนี้จะนำไปสู่ความสงบสุข ความสงบเรียบร้อย ตลอดจนความสำเร็จในการพัฒนาสังคมนั้นย่อมเป็นไปได้ยาก เพราะฉะนั้น ในการพัฒนาสังคมโดยเฉพาะในเรื่องโอกาสทางสังคมที่จะให้บุคคลก้าวหน้าสว่างไสวไปเช่นใดนั้น จึงน่าจะพิจารณาคำว่าแท้ที่จริงแล้วจะต้องมีหนทางปฏิบัติอะไรได้บ้าง ที่จะให้ได้มาซึ่งความเท่าเทียมกันหรือความละม้ายคล้ายคลึงกัน ในโอกาสทางสังคมในแต่ละชั้นตอนให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

วิสวการสังคมช่วยได้อย่างไร

ถึงขั้นนี้เราอยากพิจารณาคำว่า แท้ที่จริงปัญหาที่เกิดขึ้นอาจจะเป็นเพราะมิได้มีการเตรียมการวางแผน หรือเตรียมโครงสร้างทางตันสังคมไว้ล่วงหน้า จึงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะตามธรรมชาติ ในประเด็นนี้อาจจะหละหลวมมากเกินไป ที่จะกล่าวว่าเด็กคนหนึ่ง

เกิดมาเป็นบุตรธิดาของครอบครัว ซึ่งมีฐานะทางสังคมสูง มีชื่อเสียงมีความสามารถตลอดจนฐานะทางเศรษฐกิจก็อยู่ในระดับที่สูงมาก ดังนั้นสิ่งเหล่านี้จะดึงดูดเด็กคนนั้นมาตั้งแต่เริ่มถือกำเนิดมา จึงเท่ากับเป็นสิ่งซึ่งเปิดโอกาสอันงามในทางสังคมให้แก่เด็กคนนั้น ตรงกันข้ามกับเด็กอีกคนหนึ่ง ซึ่งเกิดมาจากครอบครัวยากจน จึงได้รับการประทับตราตั้งแต่เกิดว่าเด็กคนนี้เป็นเด็กที่เกิดมาจากครอบครัวที่ยากจน จึงต้องยากจนตลอดไป ในฐานะที่เป็นทายาทของครอบครัวที่ยากจน

ในลักษณะการเช่นนี้ การเตรียมการหรือการพัฒนาสังคมจะกระทำมิได้ เพียงชั่วข้ามคืน ในอันที่จะสร้างหรือก่อกำเนิดให้เท่าเทียมกันทางสังคม แต่เรามีองค์ประกอบบางอย่างที่เราน่าจะทำได้ สิ่งนั้นเราเรียกว่า “วิศวกรรมสังคม” (Social engineering) ซึ่งอาจจะช่วยได้ในการประคับประคองโอกาสทางสังคมที่เปิดให้กับสมาชิกทุก ๆ คนในสังคมนั้นได้รับ และมีโอกาสได้แสดงความสามารถของตน แน่แน่นอนเรายอมรับว่า ความสามารถในแง่ของสรีระและทางตันจิตวิทยาอันมีมนุษย์ทุกคนมีไม่เท่าเทียมกัน จากผลแห่งการที่มีความพร้อมตลอดจนได้รับการสั่งสมมาไม่เหมือนกัน แต่โอกาสทางสังคมได้เปิดให้มนุษย์ทุกคนแล้ว จะเห็นว่าการที่มนุษย์ไม่สามารถบรรลุถึงความหวัง หรือวัตถุประสงค์ส่วนตัวของแต่ละบุคคลได้นั้น มิใช่เกิดจากการที่โอกาสทางสังคมมิได้เปิดให้แก่เกิดขึ้นมาจากความจริงที่ว่า ความรู้ความสามารถระหว่างความแตกต่างของบุคคลต่างหาก ที่เป็นตัวการกำหนดให้บุคคลผู้นั้นไม่ประสบความสำเร็จ ทั้งนี้ เพราะเท่าที่เราพิจารณามานั้น จะพบว่าแม้ว่าบุคคลที่มีความรู้ความสามารถมาก ก็ไม่ได้หมายความว่าบุคคลนั้นจะต้องประสบความสำเร็จ ด้วยเหตุผลที่สำคัญคือ โอกาสทางสังคมมิได้เปิดให้เท่าเทียมกันสำหรับมนุษย์ทุกคนที่จะได้แสดงความสามารถเต็มที่ในสังคมไทยขณะนี้ อย่างไรก็ตามก็มีตัวแปรสำคัญกลุ่มหนึ่ง ซึ่งมีบทบาทในการสร้างวิศวกรรมสังคมให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อสังคมได้ กล่าวคือ

ค่านิยมเรื่องการยอมรับ

เรื่องของการยอมรับทางสังคม มีความสำคัญมากที่จะสร้างสมหรือปฏิบัติการในสิ่งที่เรียกว่า วิศวกรรมสังคม ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่า โดยลักษณะทางสังคมไทยทั่วไปในปัจจุบันนี้

ไม่ว่าจะเป็นสื่อมวลชนหรือจะเป็นชาวบ้านธรรมดา มักจะทะเยอทะยานใฝ่ฝันที่จะประสบความสำเร็จในชั่วข้ามคืน จึงได้มีการปฏิบัติการต่าง ๆ เพื่อให้ตัวเองหรือพรรคพวกญาติพี่น้องของตนสามารถที่จะประสบความสำเร็จชั่วข้ามคืนด้วย ลักษณะการเช่นนี้ก่อให้เกิดการปฏิบัติอันมิชอบหรือไม่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมในสังคมเราขึ้นมาได้เสมอ

อีกประการหนึ่ง การที่บุคคลจะได้รับการยอมรับทางสังคมนั้นมิได้อยู่ที่ความรู้ความสามารถเป็นหลักอย่างเดียว แต่อยู่ที่สิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิด (ascribed characteristics) หรืออย่างที่เราเรียกว่า เป็นลักษณะที่ถูกมอบให้ตั้งแต่เล็ก เราได้กล่าวแล้วว่า เมื่อเด็กเกิดมาอาจเป็นทายาทของเศรษฐี ส่วนเด็กอีกคนหนึ่งเกิดในระยะเวลาไล่เลี่ยกัน ในสภาพการตัวเปล่า เล่าเปลือยเหมือนกัน แต่ถูกประทับตราในทันทีว่าเป็นลูกของกษัตริย์หรือลูกของกษัตริย์ในชนบท ซึ่งแม้แต่จะดำรงชีพอยู่ก็แทบจะอยู่ไม่ได้ ค่านิยมในทางสังคมในเรื่องของการยอมรับก็ได้เริ่มสร้างความแตกต่างขึ้นมาแล้ว

ในลักษณะการเช่นนี้ก็จำเป็นต้องได้รับการปรับปรุงแก้ไข โดยใช้วิธีการทางสังคมประการแรกต้องทำความเข้าใจ และปรับปรุงเปลี่ยนแปลงค่านิยมในการยอมรับทางสังคมเสียใหม่ว่า แท้ที่จริงแล้วมนุษย์เกิดมานั้นคล้ายคลึงกัน จะต่างกันตรงที่ตราประทับจากสังคมภายนอกเท่านั้น กล่าวคือจากการมองหรือการยอมรับของปิตามรรคาญาติพี่น้องตลอดจน ชาวบ้านทั่วไปว่า เด็กคนนี้เกิดมาอยู่ในครอบครัวไหน ตระกูลใดจึงก่อให้เกิดความไม่คล้ายคลึงกันขึ้นมา ซึ่งการที่ไม่คล้ายคลึงกันนั้น เป็นเพราะเราประทับตราบางอย่างลงไปว่าคนนี้รวย คนนี้จน คนนี้มีการยอมรับทางสังคมสูง คนนี้มีการยอมรับทางสังคมต่ำ โดยที่ไม่ได้พิจารณาถึงโอกาสที่จะเปิดให้แต่ละบุคคลว่ามีอยู่อย่างไร ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนค่านิยมในเรื่องนี้ให้ถูกต้องเสียก่อน

ค่านิยมเรื่องความคลิดทดแทน

ในประเด็นนี้สำหรับสังคมไทยแล้วอยากจะเรียกว่าเป็นหัวใจเลยทีเดียวว่ามีปิตามรรคาหรือญาติมิตรทั่วไปมักจะมีความรู้สึกว่า เมื่อสมัยที่ตนเป็นเด็กเกิดมาจำความได้นั้นได้รับความเดือดร้อนมาก เพราะฐานะปิตามรรคาอาจจะไม่อยู่ในฐานะสนับสนุนส่งเสริมความพุ่มเฟิ่

หรือความสะดวกละสบายอย่างใด เพราะฉะนั้น เมื่อคนเต็มใหญ่มากจนกระทั่งมีครอบครัว และ
ดำเนินวิถีชีวิตของครอบครัวคือการมีบุตรธิดาสืบตระกูล ต่อไปก็จะได้พยายามเสาะแสวงหา
สารพัดบรรดามีที่จะให้เด็กหรือบุตรธิดาของคนนั้นได้รับความสะดวกได้รับความพึงพอใจ ตั้งแต่
ยังเล็กอยู่ ทั้งนี้เป็นเรื่องของค่านิยมเกี่ยวกับความคิดเกี่ยวกับการทดแทน คือสิ่งที่ตนเองเคยขาด
สิ่งที่ตนไม่ได้รับมานั้นก็อยากให้บุตรธิดาของตนสามารถจะได้รับอยู่ในสถานการณ์ดีกว่าของตน

ดังนั้น จึงกระเสือกกระสนในการทำมาหากิน เพื่อเสาะแสวงหาโอกาสดังกล่าวนี้
ให้มีลักษณะเอื้ออำนวยในการทดแทนความรู้สึกของตนว่า ตนไม่เคยได้ก็ควรจะให้บุตรธิดา
ได้รับอย่างมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ค่านิยมเช่นนี้จะเป็นการเปลี่ยนความเข้าใจวิธีการต่อสู้ชีวิต
ในการเสาะแสวงหาโอกาสทางสังคม เพราะเหตุว่าโอกาสทางสังคมของเด็กรุ่นใหม่ ส่วนหนึ่ง
จะได้รับโดยบิดามารดาและตนเองแล้ว ดังนั้นจึงเพียงแต่ดำรงชีพอยู่ให้ได้เท่านั้น ซึ่งบางครั้ง
บางคราวเราก็จะพบตัวอย่างที่แม่แก่จะดำรงชีพของตัวเองโดยการทำนุบำรุงรักษาทรัพย์สินสมบัติที่
ได้รับจากบิดามารดา ก็ไม่สามารถที่จะทำได้ เพราะฉะนั้น วิศวกรสังคมในประการนี้จึงเป็น
เรื่องของการพยายามที่จะเสริมสร้างค่านิยมในความคิดทดแทนเหล่านั้นขึ้นมา ให้สมคูลย์กับ
ความขาดคูลย์ของสังคม แต่ในขณะที่เดียวกันต้องรักษาคุณลักษณะไว้เพื่อไม่ให้เกิดช่องว่างใน
สังคมกว้างเกินไป

การสังสมทางสังคมในระดับต่าง ๆ

นอกเหนือจากการปรับเปลี่ยนค่านิยมในการยอมรับทางสังคมที่ดี หรือแนวความคิด
ในเรื่องของการทดแทนที่ดี ยังมีความรู้ความเข้าใจอีกหลายประการ ซึ่งน่าที่จะได้รับการ
ปรับเปลี่ยน แต่ในที่นี้เรากล่าวเพียง 2 อย่าง วิธีการในการที่จะให้เกิดการพัฒนาทางสังคมขึ้น
เพื่อปรับเปลี่ยนค่านิยมดังกล่าวนี้ก็เพื่อให้เกิดมีประสิทธิผลอย่างหนึ่งขึ้น นั่นคือกระบวนการ
สังสมทางสังคมในระดับต่าง ๆ นั่นเอง

1. การสังสมทางสังคมในครอบครัว ปัญหาที่เราได้กล่าวมาแล้วในตอนแรกว่า
ปัญหาของสังคมในการได้รับการเลี้ยงดูนั้นมีผิดแผกแตกต่างกันตั้งแต่ในระดับครอบครัวแล้ว
เพราะฉะนั้น กระบวนการสังสมทางสังคมในครอบครัวก็น่าที่จะเอื้ออำนวยให้โอกาสต่าง ๆ ที่เกิด

ขึ้นในแต่ละครอบครัวให้เป็นไปในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ตัวอย่างในการนี้ เช่น ถ้าครอบครัวใดต้องการความช่วยเหลือด้านวัสดุอุปกรณ์บางอย่าง รัฐควรช่วยประคับประคองโดยเปิดโอกาสทางสังคมให้แต่ละครอบครัวสามารถที่จะส่งสมโอกาสทางสังคมให้กับเด็กที่เกิดใหม่ได้ ทั้งในเรื่องของการเลี้ยงดูเพื่อก่อให้เกิดสุขอนามัยและสุขภาพจิตที่ดีต่อไป

2. การส่งสมทางสังคมในโรงเรียน สำหรับโรงเรียนในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับภาคบังคับ ไปจนกระทั่งระดับศึกษาวิชาชีพ เรายอมรับความจริงว่า ได้มีการส่งสมทางสังคมเกิดขึ้นในทุกชั้นตอน ซึ่งน่าจะเป็นได้ที่ว่าโรงเรียนต่าง ๆ จะได้ทำการส่งสมทางสังคมเพื่อพัฒนาเด็กนักเรียนและนักศึกษาที่จะออกไปประกอบอาชีพได้ โดยการจัดหาและเพิ่มพูนทั้งปริมาณและคุณภาพของโรงเรียนให้ทั่วถึงมากยิ่งขึ้นเพราะสิ่งเหล่านี้จะสร้างเสริมความเข้าใจ และมีการปรับเปลี่ยนค่านิยมต่าง ๆ รวมทั้งการเตรียมตัวของเด็กในสังคมระดับสูงขึ้นไปได้

3. การส่งสมทางสังคมในที่ทำงาน ท้ายที่สุดมนุษย์ได้ใช้ชีวิตในที่ทำงานไม่ต่ำกว่า 8 ชั่วโมง ของแต่ละวัน ไม่ว่าจะเป็นที่ทำงานเดียว หรือหลายที่ทำงานก็ตาม ที่ทำงานจึงเป็นส่วนสำคัญที่สุดแห่งหนึ่งในชีวิตของมนุษย์ เพราะนอกจากจะใช้เวลาต่อวันอย่างมาก เมื่อเทียบกับสัดส่วนที่ใช้กับกิจกรรมอย่างอื่นแล้ว เวลาในช่วงชีวิตตั้งแต่อายุก่อน 20 หรือประมาณ 20 เศษ ไปจนกระทั่งถึงเกษียณอายุ บางคนอาจจะทำไปจนกระทั่งถึงตลอดชีวิต ดังนั้นสถานที่ทำงานจึงเป็นหน่วยซึ่งมีอิทธิพล และมีประสิทธิผลมากในการดำเนินการส่งสมทางสังคม ให้กับสมาชิกในองค์กร คือ ประมาณ 30-40 ปี เป็นโอกาสอันดีในการส่งสมทางสังคม เพื่อปรับค่านิยมต่าง ๆ ตลอดจนเตรียมเปิดโอกาสทางสังคมให้กับสมาชิกองค์กรในการเลือกงาน ความก้าวหน้าในการทำงานและการสร้างฐานะทางสังคมทั้งหมด วิศวกรสังคมในขั้นนี้เสนอว่าการส่งสมทางสังคมในระดับต่าง ๆ นั้น เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นจึงเป็นส่วนที่จะพัฒนาสังคมไปสู่ความสงบสุข และความเรียบร้อยอยู่ต่อกันดีของแต่ละชุมชนได้ในที่สุด

การพัฒนาสังคมโดยวิศวกรสังคม

ในจุดนี้เองที่เราอยากจะเสนอแนวความคิดว่า การพัฒนาสังคมไปสู่ความสงบสุข ความพึงพอใจของสมาชิกแต่ละบุคคล ตลอดจนการรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคมนั้น ๆ

จะเป็นไปได้อย่างดียิ่ง หากว่ามีการศึกษาคำนี้ถึงการใช้นโยบายที่เรียกว่าวิศวกรรมสังคมทำการ
 เสาะแสวงหา และเปิดโอกาสทางสังคมให้ใกล้เคียงกันให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพื่อว่าบุคคล
 ที่มีความรู้ความสามารถอย่างแท้จริง จะได้มีโอกาสปฏิบัติการหลายสิ่งหลายอย่าง รวมทั้งการ
 สร้างฐานะทางสังคม การยอมรับทางสังคมของเขานั้นด้วย ซึ่งกระบวนการวิธีสำคัญที่เราได้เสนอ
 มานั้นก็คือ เรื่องของการสังคมนานาชาติ เป็นวิธีธรรมชาติที่เป็นไปอย่างนุ่มนวลมากที่สุด
 มิได้มีการปฏิบัติปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่แต่ประการใด และโอกาสที่จะสร้างการ
 ก่อตั้งผู้ที่จะได้รับผลประโยชน์นั้น จะมีอยู่น้อย

เพราะฉะนั้น การพัฒนาด้วยวิศวกรรมสังคมนั้น น่าจะเป็นสิ่งที่เหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับ
 สังคมไทยปัจจุบันซึ่งได้มีการสร้างสมระหว่างโอกาสของมนุษย์แต่ละคนที่มีอยู่ในสังคมไทยนั้นนาน
 มาแล้ว โดยสร้างความแตกต่างระหว่างโอกาสดังกล่าวมาข้างต้น ตลอดจนสถานะการณ์ดังกล่าว
 ของสังคมเกิดขึ้นมาจนดูเหมือนว่าเป็นที่น่าท้อใจ แต่เราก็ยังเห็นว่าการพัฒนาสังคมด้วยวิศวกรรม
 สังคม คือ การสังคมนานาชาติในระดับต่าง ๆ ซึ่งจะต้องร่วมมือร่วมใจในการปฏิบัติ ไม่ว่าจะ
 ในครอบครัว โรงเรียน สถานที่ทำงานก็มีส่วนเอื้ออำนวยให้มีการสังคมนานาชาติได้.

วุฒิชัย อัจฉริยะ